

fit, & quid fieri possit, Bolanus te docebit. Ego si hominem per te recuperaro, summo me a te beneficio affectum arbitror. Vale.

M. T. C. ALLIENO PROC. S. D.

LXXVIII. **D**EMOCRITUS Sicyonius non solum hospes meus est, sed etiam, quod non multis contingit, Græcis præfertim, valde familiaris. Est enim in eo summa probitas, summa virtus, summa in hospites liberalitas & obsequantia: meque præter ceteros & colit, & observat, & diligit. Eum tu non modo suorum civium, verum pene Achajæ principem cognosces. Huic ego tantummodo aditum ad tuam cognitionem patefacio, & munio. Cognitum per te ipsum, quæ tua natura est, dignum tua amicitia atque hospitio judicabis. Peto igitur a te, ut, his literis lectis, recipias eum in tuam fidem: polliceare omnia te facturum mea causâ. De reliquo, si, id quod confido, fore dignum eum tua amicitia hospitioque cognoveris, peto ut eum complectare, diligas, in tuis habeas. Erit id mihi majorem in modum gratum. Vale.

ARG. Petit ut Democritum in suam fidem recipiat. Anno U. C. 707.

M. T. C. ALLIENO PROC. S. P. D.

LXXIX. **E**T te scire arbitror, quanti fecerim C. Avianum Flaccum: & ego ex ipso audieram, optimo & gratissimo homine, quam a te liberaliter esset tractatus. Eius filios dignissimos illo patre, meosque necessarios, quos ego unice diligo, commendo tibi sic, ut majore studio nullos commendare possim. C. Avianus in Sicilia est, Marcus est nobiscum. Ut illius dignitatem præsentis ornes, rem utriusque defendas, te rogo. Hoc mihi gratius in ista provincia facere nihil potes: idque ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

ARG. Cajum & Marcum Avianos, fratres, commendat. Anno U. C. 707.

EPI-

EPISTOLARUM
AD FAMILIARES
LIBER XIV.

TULLIUS TERENTIÆ SUÆ, TULLIOLÆ
SUÆ, CICERONI SUO S. D.

I. **E**T literis multorum, & sermone omnium fertur ad me, incredibilem tuam virtutem & fortitudinem esse, teque nec animi, nec corporis laboribus defatigari. Me miserum! te ista virtute, fide, probitate, humanitate, in tantas arumnas propter me incidisse! Tulliolamque nostram ex quo patre tantas voluptates capiebat, ex eo tantos percipere luctus! Nam quid ego de Cicerone dicam? qui, cum primum sapere coepit, acerbissimos dolores miseratque percepit. Quæ si, ut tu scribis, fato facta putarem, ferrem paulo facilius: sed omnia sunt mea culpa commissa, qui ab his me amari putabam, qui invidebant: eos non sequebar, qui petebant. Quod si nostris consiliis usi essemus, neque apud nos tantum valuisset sermo aut stultorum amicorum, aut improborum; beatissimi viveremus. Nunc, quando sperare nos amici jubent, dabo operam, ne mea valetudo tuo labori desit. Res quanta sit, intelligo: quantoque fuerit facilius manere domi, quam redire. Sed tamen, si omnes tribunos plebis habemus, si Lentulum tam studio-

S f f 2

ARGUMENTUM. Ab exule scripta, quæ deinde de spe restitutionis, utcumque exigua: de familia, de pestilentia, Plancii officii, Pisonis humanitate, & aliis agit. Terentiæ uni, ex sensu, inscribi debuit hæc epistola. Anno U. C. 695.

¹ Terentiæ] Hæc quater nupsit, Cicero- ni, Sallustio historico, Messalæ Corvino, Vi-

bio Rufo. Dio lib. 57. & D. Hieronymus lib. 1. adversus Jovinianum. Vixit annos 103. Plin. lib. vii. cap. 48. Manur.

² Cum primum] Hoc tempore annum agebat ætatis suæ Cicero filius octavum. Natus enim erat Cotta & Torquato cost. ut ex epist. 1. lib. 1. ad Atticum licet intelligere. Idem.

studiosum, quam videtur, si vero etiam Pompejum & Cæsarem, non est desperandum. ³ De familia, quo modo placuisse amicis scribis, faciemus. De loco nunc quidem jam abiit pestilentia, sed quamdiu fuit, me non attigit. ⁴ Plancius, homo officiosissimus, me cupit esse secum, & adhuc retinet. Ego volebam loco magis deserto esse in Epiro, quo neque ⁵ Hispo veniret, nec milites: sed adhuc Plancius me retinet. Sperat posse fieri, ut mecum in Italiam decedat. Quem ego diem si videro, & si in vestrum complexum venero, ac si & vos, & me ipsum recuperaro, satis magnum mihi fructum videbor percepisse & vestra pietatis, & mea. ⁶ Pisonis humanitas, virtus, amor in omnes nos tantus est, ut nihil supra possit. Utinam ea res ei voluptati sit: gloria quidem video fore. De Quinto fratre nihil ego te accusavi, sed vos, cum praesertim tam pauci sitis, ⁷ volui esse quam conjunctissimos. Quibus me voluisti agere gratias, egi, & me a te certiore factum esse scripsi. Quod ad me, mea Terentia, scribis, te ⁸ vicum venditurum: quid, obsecro te, (me miserum) quid futurum est? Et, si nos premet eadem fortuna, quid puero misero fiet? Non queo reliqua scribere (tanta vis lacrymarum est) ne te in eundem fletum adducam. Tantum scribo, si erunt in officio amici, pecunia non deerit: si non erunt, tu ⁹ efficere tua pecunia non poteris. Per fortunas miseras nostras, vide, ne puerum perditum perdamus: cui si aliquid erit, ne egeat, mediocri virtute opus est, & mediocri fortuna, ut caetera consequatur. Fac valeas,
&

³ De familia] De servis, quos postea liberavit, veritus ne cum caeteris bonis publicarentur. Epist. 4. Idem.

⁴ Plancius] Cn. Plancius, quaestor in Macedonia: pro quo extraxit oratio. Vide & cam post reditum in senatu habitam. Idem.

⁵ Hispo] Hic nonnulli veteres libri habent, *Ipsa* alii *Ipsa* quinquae nostri, *Hispo*. Ex hac varietate legendum fortasse, *Ipsa*, vel potius, *Ipsa*: ut de eodem accipiantur: cuius nomen omitti potuit, cum Terentia literis, L. Pisonem, Ciceronis inimicum, ejus anni consulum, ad Macedoniam regendam praepediri iurum significantiis, responderet. Nominare, qui consul adhuc erat,

non audebat. Idem.

⁶ Pisonis] C. Calpurnii Pisonis L. filii, Frugi, Ciceronis generi. Idem.

⁷ Volui esse quam conjunctissimos] Discordia igitur aliquid inter Q. fratrem, & Terentiam extiterat. Idem.

⁸ Vicum venditurum] Ut mihi pecuniam suppeditare possis. Idem. Hanc elegantiam reddidi Tullio, & hic eandem vindicant Patavinus primus, Vaticani excerpta, Victorii editio. Plebei magistrelli fecerunt, *venditurum*, Gebhard. De similibus elegantis, vide Gellium, l. 7.

⁹ Efficere] Id quod effici opus est, ut ego in hac misera fortuna non egeam. Idem.

& ad me tabellarios mittas, ut sciam quid agatur, & vos quid agatis. Mihi omnino jam ¹⁰ brevis expectatio est. Tulliolae & Ciceroni salutem dic. Valete. D. a. d. vi Kalendas Decembres, Dyrrhachii. Dyrrhachium veni, quod & libera civitas est: & in me officiosa, & proxima Italiae. Sed si me offenderet loci celebritas, alio me conferam. Ad te scribam.

¹⁰ Brevis expectatio est] Fore arbitror ut brevi literas vestras accipiam. Idem.

TULLIUS TERENTIAE SUÆ, TULLIOLAE,
ET CICERONI SUIS S. D.

II. **N**OLI putare, me ad quemquam longiores epistolas scribere, nisi si quis ad me plura scripsit, cui potui rescribi oportere. Nec enim habeo quod scribam: nec hoc tempore quidquam difficilius facio. Ad te vero, & ad nostram Tulliolam non queo sine plurimis lacrymis scribere. Vos enim video esse miserimas, quas ego beatissimas semper esse volui: idque praestare debui: & nisi tam ¹ timidi fuissetis, praestitisset. Pisonem nostrum merito ejus amo plurimum. Eum, ut potui, per literas cohortatus sum, gratiasque egi, ut debui. In novis tribunis plebis intelligo spem te habere. Id erit firmum, si Pompeji voluntas erit. Sed Crassum tamen metuo. A te quidem omnia fieri fortissime & amantissime video: nec miror: sed caere casum ejusmodi, ut tantis tuis miseris mea miseria subleventur. Nam ad me P. Valerius, homo officiosus, scripsit, id quod ego maximo cum fletu legi, quemadmodum ² a Vestra ³ ad tabulam Valeriam ducta esses. Hem, mea lux, meum desiderium, unde omnes opem petere solebant! Te nunc, mea Terentia, sic vexari, sic jacere in lacrymis & fordibus! idque fieri mea culpa, qui caeteros servavi, ut nos periremus!
Quod

ARG. Brevitatem literarum excusat: Pisonis generi officia laudat: delect Terentia vicem: rogat ne suam dotem projiciat, & ut valerudini suae consulat. Anno U. C. 695.

¹ Timidi] Quod e patria discedere maluerit, quam armis decertare. Manut.

² A Vestra] A templo Vestae. Quidam legunt a Vestra, id est, a laere & foco.

³ Ad Tabulam Valerianam] Locus in foro fuit, quo tribuni plebis convenire soliti sunt. In Vatiniū, cap. 9. Manut.

Quod de domo scribis, hoc est, ⁴ de area; ego vero tum denique mihi videbor restitutus, si illa nobis erit restituta. Verum hæc non sunt in nostra manu. Illud doleo, quæ impensa facienda est, in ejus partem te miseram & despoliatam venire. Quod ⁵ si conficitur negotium, omnia consequemur. Sin eadem nos fortuna premet, etiamne ⁶ reliquias tuas misera projicies? Obsecro te, mea vita, quod ad sumptum attinget, sine alios, qui possunt, si modo volunt, sustinere: & valetudinem istam infirmam, si me amas, noli vexare. Nam mihi ante oculos dies noctesque versaris. Omnes labores te excipere video. Timeo ut sustineas. Sed video in te esse omnia. Quare, ut id, quod speras, & quod agis, consequamur, servi valetudini. Ego ad quos scribam nescio, nisi ad eos, qui ad me scribunt, aut ad eos, de quibus ad me vos aliquid scribitis. Longius, quoniam ita vobis placet, non discedam: sed velim, quam sapissime literas mittatis, præsertim si quid est firmitus, quod speremus. Valet, mea defideria, valet. A. d. III Nonas Octobr. Thessalonica.

⁴ De area] Everfa enim domo, area superata: quæ postea reverso in patriam Ciceroni restituta est, & superficies æstimata. ⁵ Si conficitur negotium] Si restituitur. ⁶ Reliquias tuas] Quæ tibi facultates reliquæ sunt, amissis meis. Item.

TULLIUS TERENTIÆ, ET TULLIOLÆ, ET
CICER. SUIS S. D.

III. **A**CCEPI ab Aristocrito tres epistolas, quas ego lacrymis prope delevi. Conficior enim moerore, mea Terentia: nec meæ miseræ magis excruciant, quam tuæ, vestraque. Ego autem hoc inferior sum, quam tu, quæ es miserima, quod ipsa calamitas communis est utriusque nostrum, sed culpa mea propria est. Meum fuit officium, vel ¹ legatione vitare periculum, vel diligentia & copiis resistere,

ARC. Sua culpa factum dolet, ut in tantis miseriis incidere. Dein ad capita epistolæ uxoris responderet ita, ut nimium prætere dolorem ferat, eique pene succumbat. Anno U. C. 695.

¹ Legatione] Nam si legationem, a Cesare, Galliarum præconfuli, delatam, accepisset; Clodii tribuni plebis favorem vitasset. Diem enim ei dicere, qui republicæ causa abesset, non licebat. Manut.

re, vel cadere fortiter. Hoc miserius, turpius, indignius nobis nihil fuit. Quare cum dolore conficiar, tum etiam pudore. Pudet enim me uxori meæ optimæ, suavissimis liberis, virtutem & diligentiam non præstitisse. Nam mihi ante oculos dies noctesque versatur squalor vester, & moeror, & infirmitas valetudinis tuæ: spes autem salutis pertenuis ostenditur. Inimici sunt multi: invidi pene omnes. Ejicere nos magnum fuit, excludere facile est. Sed tamen, quandiu vos eritis in spe, non deficiam, ne omnia mea culpa cecidisse videantur. Ut tuto sim, quod laboras, id mihi nunc facilitum est: quem etiam inimici volunt vivere in his tantis miseriis. Ego tamen faciam, quæ præcipis. Amicis, quibus voluisti, egi gratias, & eas literas Dexippo dedi, meque de eorum officio scripti a te certiore esse factum. Pisonem nostrum mirifico esse studio in nos, & officio, & ego perspicio, & omnes prædicant. Dii faxint, ut tali genero mihi præsentem tecum simul & cum liberis nostris frui liceat. Nunc spes reliqua est in novis Tribunis plebis, & in primis quidem diebus. Nam si inveterarit, actum est. Ea re ad te statim Aristocritum misi, ut ad me continuo initia rerum & rationem totius negotii posses scribere: etsi Dexippo quoque ita imperavi, statim ut recurreret: & ad fratrem misi, ut crebro tabellarios mitteret. Nam ego eo nomine sum Dyrhachii hoc tempore, ut quam celerrime, quid agatur, audiam; & sum tuto. Civitas enim hæc semper a me defensa est. Cum inimici nostri venire dicentur, tum in Epirum ibo. Quod scribis, te, si velim ad me venturam: ego vero, cum sciam magnam partem istius oneris abs te sustineri, te istic esse volo. Si perficitis, quod agitis, me ad vos venire oportet: sin autem sed nihil opus est reliqua scribere. Ex primis, aut ad summum secundis literis tuis constituere poterimus, quid nobis faciendum sit. Tu modo ad me velim omnia diligentissime perscribas: etsi magis jam rem, quam literas, debeo expectare. Cura, ut valeas, & ita tibi persuadeas, mihi te carius nihil esse, nec unquam fuisse. Vale, mea Terentia, quam ego videre video: itaque debi-

debilitor lacrymis . Vale . Pridie Kalendas Decembr. Dyrrachii .

TULLIUS TERENTIAE, ET TULLIOLAE, ET
CICERONI SUIS S. P. D.

IV. **E**GO minus sæpe ad vos do literas, quam possum, propterea quod cum omnia mihi tempora sunt misera, tum vero cum aut scribo ad vos, aut vestras lego, conficior lacrymis, sic ut ferre non possim. ¹ Quod utinam minus vitæ cupidi fuissetus: certe nihil, aut non multum in vita mali vidissemus. Quod si nos ad aliquam alicujus commodi aliquando recuperandi spem fortuna reservavit, minus est erratum a nobis. Sin hæc mala fixa sunt; ego vero te quam primum, mea vita, cupio videre, & in tuo complexu emori: quando neque dii, quos tu castissime coluisti, neque homines, ² quibus ego servivi, nobis gratiam retulerunt. Nos Brundisii apud M. Lenium Flaccum dies XIII fuimus, virum optimum: qui periculum fortunarum & capitis sui ³ præ mea salute neglexit: neque ⁴ legis improbiſſimæ poena deductus est, quo minus hospitii & amicitia jus, officiumque præstaret. Huic utinam aliquando gratiam referre possumus; habebimus quidem semper. Brundisio profecti sumus a. d. v Kalendas Majas. Per Macedoniam Cyzicum petebamus. O me perditum! o ⁵ afflictum! quid nunc rogem te ut venias, mulierem ægram, & corpore & animo confectam? Non rogem? sine te igitur sim? Opinor, sic agam.

Si

ARG. Respondet ad varia Terentia non solum dolenter, sed etiam molliore, quam virum decebat animo. Anno U. C. 695.
¹ Quod utinam] Quod pro Sed: ut ep. 14. lib. VIII. Quod non dubito, quin te quoque hæc deliberatio sit perturbatura. Et Philipp. 10. Quod qui ab illo abduci exercitum, & respectum pulcherrimum, & præsidium firmissimum admittit republicæ. Et in Verr. lib. 1. Quod vos oblitus non arbitror, quæ multitudine se ipsam accusat, qui Clodiani armis cesserit. Infra; Peccatum est nullum, nisi quod non una animam cum ornamentis amisimus. Manut.

² Quibus ego servivi] Man. & Lamb. e diderunt, quos ego servavi.

³ Præ meo] Idem, pro meo.

⁴ Legis improbiſſimæ] Ne Cicero intra quingenta passuum millia hospitio acciperetur. Corradus.

⁵ Afflictum] Janus Gulielmus ad Plauti Cissellariani; act. 2. sc. 1. testatur se in vetustissimis membranis reperisse, O me perditum! me effictum! Quod si verum est, bis apud Ciceroem legitur verbum effigere: nam vide lib. 9. ad Att. epist. ult.

Si est spes nostri reditus, eam confirmes, & rem adjuves. Sin, ut ego metuo, transactum est, quoquo modo potes, ad me fac venias. Unum hoc scito: si te habebo, non mihi videbor plane perisse. Sed quid de Tulliola mea fiet? jam id vos videte: mihi deest consilium. Sed certe, quoquo modo se res habebit, illius misellæ & ⁶ matrimonio, & famæ servendum est. Quid? Cicero meus quid ager? Iste vero sit in sinu semper & complexu meo. Non queo plura jam scribere: impedit mæror. Tu quid egeris, nescio: utrum aliquid teneas, an, quod metuo, plane sis spoliata. Pisonem, ut scribis, spero fore semper nostrum. De familia liberata, nihil est quod te moveat. Primum, tuis ita promissum est, te facturam esse ut quisque esset meritus. Est autem in officio adhuc Orpheus: præterea magnopere nemo. ⁷ Cæterorum servorum ea causa est, ut, si res a nobis abesset, liberti nostri essent, si obtinere potuissent: sin ad nos pertinerent, servirent, præterquam oppido pauci. Sed hæc minora sunt. Tu quod me hortaris, ut animo sim magno, & spem habeam recuperandæ salutis; id velim sit ejusmodi, ut recte sperare possimus. Nunc miser quando tuas jam literas accipiam? quis ad me perferet? quas ego expectassem Brundisii, si esset licitum per nautas, qui tempestatem prætermittere noluerunt. Quod reliquum est, sustenta te, mea Terentia, ut potes. Honestissime viximus, florimus. Non vitium nostrum, sed virtus nostra nos afflixit. Peccatum est nullum, nisi quod non una animam cum ornamentis amisimus. Sed, si hoc fuit liberis nostris gratius nos vivere, cætera, quanquam ferenda non sunt, feramus. Atque ego qui te confirmo, ipse me

Tom. VII. T t t non

⁶ Matrimonio] Dixi jam, hoc tempore uxorem C. Pisonis Tulliolam fuisse. Ejus doti & famæ, se absente, Cicero timebat. Manut.

⁷ Cæterorum servorum ea causa est] Veritas Cicero amissionem servorum cum tota re, manumisti eos hac conditione, ut, si per legem Clodiani bonis omnibus privandus esset, si suo beneficio liberti essent, si modo id obtineri posset; sin autem lex servos non adimeret, & ut ad veterem dominum

pertinerent, concederet; serviret, ut antea, præterquam paucissimi, quos ob fidem & diligentiam omnino liberatos vellet. Dixit autem, cæterorum servorum, cum de suis loqueretur. Nam ex Terentia servis neminem manumiserat: (neque enim poterat) tantum iis, eam facturam esse, ut quisque esset meritus, promiserat. Hic locus in omnibus libris impressis mendose legebatur. Nos cum distinctione tantum restitimus. Idem.

non possum. Clodium Philetarum, quod valetudine oculorum impediatur, hominem fidelem, remisi. Sallustius officio vincet omnes. Pescennius est perbenevolus nobis: quem semper spero tui fore observantem. Sicca dixerat se mecum fore: sed Brundusio discessit. Cura, quoad potes, ut valeas: & sic existimes, me vehementius tua miseria, quam mea commoveri. Mea Terentia, fidiissima atque optima uxor, & mea carissima filiola, & spes reliqua nostra Cicero, valete. Prædie Kalendas Majas. Brundusio.

M. T. C. TERENCEI ET TULL. SUI S. P. D.

V. **S**I tu & Tullia lux nostra valetis, ego & suavissimus Cicero valemus. Prædie Idus Octobres Athenas venimus, cum sane adversis ventis usi essemus, tardeque & incommode navigassemus. De nave exeuntibus nobis Acastus cum literis præsto fuit uno & vicesimo die, sane strenue. Accepi tuas literas, quibus intellexi, te vereri, ne superiores mihi redditæ non essent. Omnes sunt redditæ, diligentissimeque a te perscripta sunt omnia: idque mihi gratissimum fuit. Neque sum admiratus, hanc epistolam, quam Acastus attulit, brevem fuisse. Jam enim me ipsum expectas, ¹ sive nos ipsos, qui quidem quam primum ad vos venire cupimus: etsi in quam rempublicam venimus, intelligo. Cognovi enim ex multorum amicorum literis, quas attulit Acastus, ² ad arma rem spectare: ut mihi, cum venero, dissimulare non liceat, quid sentiam. Sed, quando subeunda fortuna est, eo citius dabimus operam ut veniamus, quo facilius de tota re deliberemus. Tu velim, quod commodo valetudinis tuæ fiat, quam longissime poteris, obviam nobis properes. De hereditate Preciana, quæ quidem mihi magno dolori est (valde enim illum amavi) hoc velim cures: si auctio ante meum adventum fiet, ut Pomponius, aut, si is minus poterit,

ARG. Reditum ex provincia significat: Terentia diligentiam in scribendo laudat: que fieri velit de Preciana auctione, mandat. Anno U. C. 703.

¹ Sive nos ipsos] Erant enim cum ipso, filius, frater, fratris filius. *Manut.*
² Ad arma rem spectare] Cæsare & Pompejo dissidentibus. *Corrad.*

rit, Camillus nostrum negotium curet. Nos, cum salvi venerimus, reliqua per nos agemus. Sin tu jam Roma profecta eris, tamen curabis ut hoc ita fiat. Nos, si dii adjuvabunt, circiter Idus Novemb. in Italia speramus fore. Vos, mea suavissima & optatissima Terentia, & Tulliola, si nos amatis, curate ut valeatis. Athenis, a. d. xv Kal. Nov.

M. T. C. TERENCEI SUAE S. P. D.

VI. **N**EC sæpe est, cui literas demus; nec rem habemus ullam, quam scribere velimus. Ex tuis literis, quas proxime accepi, cognovi, prædium nullum venire potuisse. Quare videatis velim, quomodo satisfiat ei, cui scitis me satisfieri velle. ¹ Quod nostra tibi gratias agit, id ego non miror te mereri, ut ea tibi merito tuo gratias agere possit. Pollicem, si adhuc non est profectus, quam primum fac extrudas. Cura ut valeas. Id. Quint.

ARG. Excusat infrequentiam literarum - cum uxore, suisque loquens, non mirum est voluntatem suam in ære alieno dissolvendo significat. Adjungit de Terentia meritis in Tulliolam. Pollicem servum expectat. Anno U. C. 705.

¹ Quod nostra] Quam intelligat nostram non plane perspicio, nisi Tulliam significet, quod puto. De rebus autem domesticis, cum uxore, suisque loquens, non mirum est rem tantum indicasse, quod etiam supra facit, cum dicit, quomodo satisfiat ei: nec tamen nomen ponit, cui satisfieri cupiebat. Cum enim ad suos scribat, qui & manum ejus agnoscerent, & res quas inuenerit, optime callerent, non necesse fuit apertius scribi. *Vistor.*

M. T. C. TERENCEI SUAE S. P. D.

VII. **O**MNES ¹ molestias & sollicitudines, quibus & te miserrimam habui, id quod mihi molestissimum est, & Tulliolam, quæ nobis nostra vita dulcior est, deposui, & ejeci. Quid causæ autem fuerit, postredie intellexi quam a vobis discessi. ² *Xορῶν ἀπαγορῶν* noctu ejeci. Statim ita sum levatus ut mihi deus aliquis medicinam fecisse videatur. Cui quidem tu deo, quemadmodum soles, pie & caste

T t t 2 satisfi-

ARG. Sollicitudinem deposuisse significat cum causa illius. Ut forti animo sit, & valetudinem curet, hortatur. Anno U. C. 704.
¹ Omnes molestias] Manifesto scripta e-

pitola cum jam navem concendiſſet, in Pompejana castra navigans. *Vistor.*
² *Xορῶν ἀπαγορῶν*] Bilem puram, ex qua oriebantur molestia & sollicitudines. *Manut.*

fatisfacias, id est, Apollini & Æsculapio. Navem spero nos valde bonam habere; in eam simul atque conscendi, hæc scripsi. Deinde conscribam ad nostros familiares multas epistolas, quibus te, & Tulliolam nostram diligentissime commendabo. Cohortarer vos, quo animo fortiore essetis, nisi vos fortiores cognossem, quam quemquam virum. Et tamen ejusmodi spero negotia esse, ut & vos istuc commodissime sperem esse, & me aliquando cum similibus nostri republicam defensorum. Tu primum valetudinem tuam velim cures; deinde, tibi si videbitur, villis iis utere, quæ longissime aberunt a militibus. Fundo Arpinati bene poteris uti cum familia urbana, si annona carior fuerit. ³ Cicero bellissimus tibi salutem plurimam dicit. Etiam atque etiam vale. D. III Idus Junii.

³ Cicero] Filius. Nam & is ad bellum aliz equitum alteri præfecit. Off. lib. 2. 4. cum patre profectus est: eumque Pompejus dem.

M. T. C. TERENCEIÆ S. P. D.

VIII. **S**I vales bene est: ego valeo. Valetudinem tuam velim cures diligentissime. Nam mihi & scriptum, & nuntiatum est, te in febrim subito incidisse. Quod celeriter me fecisti de Cæsaris literis certior, fecisti mihi gratum. Item posthac, si quid opus erit, si quid acciderit novi, facies ut sciam. Cura ut valeas. Vale. D. IV. Nonas Junias.

ARG. Hortatur, ut valetudinem curet, & licam pugnam. Cum esset in castris Pompeii quid novi, pergat scribere. Ante Pharsaliam. Anno U. C. 705.

M. T. C. TERENCEIÆ S. P. D.

IX. **A**D cæteras meas miseras accessit dolor, & e Dobbellæ valetudine, & e Tullia. Omnino de omnibus

ARG. Significat dolorem suum ex Dobbellæ generi & Tullia valetudine. Post pugnam Pharsalicam. Cum in Italiam redisset. Anno U. C. 705.

bus rebus nec quid consilii capiam, nec quid faciam, scio. Tu velim tuam, & Tullia valetudinem cures. Vale.

M. T. C. TERENCEIÆ SUÆ S. P. D.

X. **Q**UOD fieri placeret, scripsi ad Pomponium serius, quam oportuit. Cum eo si locuta eris, intelliges quid fieri velim. Apertius scribi, quando ad illum scripleram, necesse non fuit. De ea re, & de cæteris rebus quam primum velim nobis literas mittas. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. VII. Id. Quint.

ARG. Ut cum Attico, ad quem scripserat consilium suum, agat. Anno U. C. 706.

M. T. C. TERENCEIÆ SUÆ S. P. D.

XI. **S**I vales bene est: valeo. Tullia nostra venit ad me pridie Idus Junii: cujus summa virtute, & singulari humanitate, graviore etiam sum dolore affectus, nostra factum esse negligentia, ut longe alia in fortuna esset, atque ejus pietas ac dignitas postulabat. Nobis erat in animo ² Ciceronem ad Cæsarem mittere, & cum eo Cn. Sallustium. Si profectus erit, faciam te certior. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. XVII. Kal. Quint.

ARG. Tulliam ad se venisse dicit: sibi autem in animo esse filium ad Cæsarem mittere. Anno U. C. 706.

¹ Venit ad me] Post Victoriam Cæsaris in Pharsalia scripta, cum discessisset Pompejanis, & Brundisii esset. Quod multis conjecturis intelligi potest: & quantum ego suspicor, post illam quæ sequitur, data: ea enim scripta esse videtur, cum paucos dies in Italia fuisset: gratulata enim erat illi Terentia de reditu in Italiam, & salute ipsius et tot tantisque periculis. Cui illa epistola Cicero respondit. Tulliam ad eum, cum Brundisii esset, venisse, multi auctores

tradunt, & ipse quoque ostendit: quod causa inimicitiarum ac divortii illi cum uxore fuit: neque enim viaticum ei dedit, neque contes præbuit, quos ætas illius, ac dignitas patris poscere videbatur. Omne autem illud tempus Cicero ibi mansit quod in Alexandria & Asia Cæsar consumpsit, quod longum fuisse ex historia illarum rerum intelligitur, & a Plutarcho etiam aperte narratur. Victor.

² Ciceronem ad Cæsarem mittere] Qui peteret; ut ei, quod Pompejum in bello secutus esset, ignosceret. Epist. 17. 18. ad Atticum lib. 11. Massus.

M. T.

M. T. C. T E R E N T I Æ S. P. D.

XII. **Q**UOD nos in Italiam salvos venisse gaudeo, perpetuo gaudeas velim. Sed perturbati dolore animi, magnifque injuriis, metuo, ne id consilii ceperimus, quod non facile explicare possimus. Quare, quantum potes, adjuva. Quid autem possis, mihi in mentem non venit. In viam quod te des hoc tempore, nihil est: & longum est iter, & non tutum: & non video, quid prodesse possis, si veneris. Vale. D. prid. Nonas Novemb. Brundisio.

ARG. Scripta epistola ante superiorem post Pharsalicam pugnam, qua gratulationi Terentiae, quod liberatus periculis in Italiam redierit, respondet. Anno U. C. 705.

M. T. C. T E R E N T I Æ S. P. D.

XIII. **Q**UOD scripsi ad te proximis literis de nuntio remittendo; quae sit istius vis hoc tempore, & quae concitatio multitudinis, ignoro. Si metuendus iratus est, quies tamen ab illo fortasse nascetur. Totum iudicabis quale sit: & quod in miseris rebus minime miserum putabis id facies. Vale. VI. Idus Quintiles.

ARG. Permittit uxori, ut de nuntio remittendo consilium capiat ex tempore. Caesar dictatore iterum. Anno U. C. 707.

1 De nuntio remittendo] Divortio faciendi inter Tulliam & Dolabellam. II. Att. 20. & 23. J. F. Gronov.

2 Quae sit istius vis hoc tempore] Quantum possit & valeat cum maxime Dolabella. Idem.

3 Quae concitatio multitudinis] Cum legem ferret de tabulis novis, & mercedibus aedium. Dio lib. 42. Idem.

4 Quies tamen] Manutius ait in uno li-

bro inventum, quiesces. Forte, si metuendus iratus, quiesceret. Si putes nobis metuendum fore Dolabellam irritatum divortio, melius non remitti nuntium, Dein breviter, Tamen ab illo fortasse nascetur. Scilicet causa divortii. Ipse luxuriosus & perditus offensus moribus longe diversis uxoribus nuntium illi remittet. Idem.

Haedenus J. F. Gronovius. Videtur enim propius ad veri speciem accedere, quam Manutius, caeterique interpretes, qui omnia haec de nuntio Terentiae ipsi remittendo dicunt volunt. Olivetus.

TUL-

TULLIUS TERENTIÆ, ET PATER TULLIOLÆ, DUA-
BUS ANIMIS SUIS: ET CICERO MATRI
OPTIMÆ, SUAVISS. SORORI S. P. D.

XIV. **S**I vos valetis, nos valemus. Vestrum jam consilium est, non solum meum, quid sit vobis faciendum. Si ille Romanus modeste venturus est, recte in praesentia domi esse potestis: sin homo amens diripiendam urbem daturus est, vereor ut Dolabella ipse satis nobis prodesse possit. Etiam illud metuo, ne jam intercladamur, ut, cum velitis exire, non liceat. Reliquum est, quod ipsae optime considerabitis, vestri similes foeminae sintne Romae. Si enim non sunt, videndum est, ut honeste vos esse possitis. Quomodo quidem nunc se res habet, modo ut haec vobis loca tenere liceat, bellissime vel mecum, vel in nostris praediis esse poteritis. Etiam illud verendum est, ne brevi tempore famas in urbe sit. His de rebus velim cum Pomponio, cum Camillo, cum quibus vobis videbitur, consideretis. Ad summam, animo forti sitis. Labienus rem meliorem fecit. Adjuvat etiam Piso, quod ab urbe discedit, & sceleris condemnat generum suum. Vos meae carissimae animae, quam sapissime ad me scribite, & vos quid agatis, & quid istic agatur. Quintus pater, & filius, & Rufus vobis salutem dicunt. Valere. VIII. Kal. Quintil. Minturnis.

ARG. Cum Caesar Rubiconem transisset, & Pompejus fugisset cum senatu ex urbe, moxnet suas, ut cum amicis consulente, maneatque Caesare adveniente, an discedant ex urbe. Anno U. C. 704.

1 Intercladamur] Manutius & Lambinus ceciderunt, intercludamini.

2 Ur] Fortasse, ubi. Lambinus non videndum, sed verendum legit, idque, ut praedicat, libris omnibus invidit.

3 Labienus] T. Atius Labienus, qui multos annos Caesaris legatus in Gallia fuerat,

egregiamque in re militari virtutem ostendat, orto civili bello ad Pompeii partes transit. Vide infra, epist. II. lib. XIV. & ep. 13. lib. VIII. ad Att. Manu.

4 Ab urbe discedit] Non contulit se ad Pompejum, sed ab urbe discessit: in quo non probare Caesaris, generi sui, consilia visus est. Nam si probaret, eum in urbe expectaret. Idem.

5 Minturnis] Oppidum Auruncorum paulum supra Liris fluvii ostia in Latium, cujus tantum rudera supersunt. Grav.

M. T.

M. T. C. TERENTIAE SUAE S. P. D.

XV. **S**I vales bene est. Constitueramus, ut ad te antea scriperam, obviam Ciceronem Caesari mittere: sed mutavimus consilium, quia de illius adventu nihil audiebamus. De caeteris rebus, etsi nihil erat novi, tamen quid velimus, & quid hoc tempore putemus opus esse, ex Sica poteris cognoscere. Tulliam adhuc mecum teneo. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. XII. Kalendas Quintiles.

ARG. Consilium de filio ad Caesarem mittendo mutatum significat. Anno U. C. 706.

M. T. C. TERENTIAE SUAE S. P. D.

XVI. **S**I vales, bene est; valeo. Etsi ejusmodi tempora nostra sunt, ut nihil habeam, quod aut a te literarum expectem, aut ipse ad te scribam: tamen nescio quomodo & ipse vestras literas expecto, & scribo ad vos, cum habeo qui ferat. Volumnia debuit in te officiosior esse, quam fuit; & id ipsum, quod fecit, potuit diligentius facere, & cautius: quanquam alia sunt quae magis curemus, magisque doleamus. Quae me ita conficiunt, ut ii voluerunt, qui me de mea sententia detruserunt. Cura ut valeas. Pridie Kalend. Januarii.

ARG. De literis; de Volumnia, de suo dolore. Anno U. C. 705.

M. T. C. TERENTIAE SUAE S. D.

XVII. **S**I vales, bene est: valeo. Si quid haberem quod ad te scriberem, facerem id & pluribus verbis, & sapius. Nunc quae sunt negotia, vides. Ego autem quomodo sim affectus, ex Lepta & Trebatio poteris cognoscere. Tu fac ut tuam, & Tulliae valetudinem cures. Vale.

TUL-

ARG. Nihil esse ait quod scribat. Quomodo ipse sit, ex Lepta & Trebatio posse cognosci. Constat scriptam fuisse cum Brundisii esset. Anno U. C. 705.

TULLIUS TERENTIAE SUAE, ET PATER SUAVISS. FILIAE TULLIOLAE, CICERO MATRI, ET SORORI, S. P. D.

XVIII. **C**ONSIDERANDUM vobis etiam atque etiam, animae meae, diligenter puto, quid faciatis: Romae sitis, an mecum in aliquo tuto loco. Id non solum meum consilium est, sed etiam vestrum. Mihi veniunt in mentem haec: Romae vos esse tuto posse per Dolabellam, eamque rem posse nobis adjumento esse, si quae vis, aut si quae rapinae fieri coeperint. Sed rursus illud me movet, quod video omnes bonos abesse Roma, & eos mulieres suas secum habere. Haec autem regio, in qua ego sum, nostrorum est cum oppidorum, tum etiam praediorum: ut & multum esse mecum, & cum abieritis, commode & in nostris esse possitis. Mihi plane non satis constat adhuc, utrum sit melius. Vos videte, quid aliae faciant isto loco feminae, & ne, cum velitis, exire non liceat. Id velim diligenter etiam atque etiam vobiscum, & cum amicis consideretis. Domus ut propugnacula & praesidium habeat, Philotimo dicetis. Et velim tabellarios instituat certos, ut quotidie aliquas a vobis literas accipiam. Maxime autem date operam ut valeatis, si nos vultis valere. IX. Kal. Formis.

ARG. Eiusdem argumenti est, cujus erat praerat. Epist. 16. lib. xvi. Manut. epist. 14, quippe permittit suis, quid facerent. 2 In nostris] Carolus Stephanus, alique dum videatur, adventante ad urbem Caesare. ediderunt: in nostris praedit. Vox tamen ultima non minus eleganter omittitur. Anno U. C. 704. 3 Ista loco] Ista dignitate.

M. T. C. TERENTIAE S. D.

XIX. **I**N maximis meis doloribus excruciat me valetudo Tulliae nostrae. De qua nihil est, quod ad te plura scribam: tibi enim aequae magnae curae esse, certo scio. Quod
Tom. VII. V u u me

ARG. Dolorem ex valetudine filiae, quae dem erat, significat: addit de propioris accum patre Brundisii post Pharsalicam clactus impeditis. Anno U. C. 705.

me propius vultis accedere, video ita esse faciendum. Etiam ante fecissem: sed me multa impediunt, quæ ne nunc quidem expedita sunt. Sed a Pomponio expecto literas, quas ad me quam primum perferendas cures velim. Da operam ut valeas.

M. T. C. TERENCE SVAE S. P. D.

XX. **I**N Tusculanum nos venturos putamus aut Nonis, aut postridie: ibi ut sint omnia parata. Plures enim fortasse nobiscum erunt, &, ut arbitror, diutius ibi commorabimur. Labrum si in balneo non est, ut sit; item cætera, quæ sunt ad victum & ad valetudinem necessaria. Vale. Kal. Octobr. de Venufino.

ARG. Recreatus literis Cæsaris, non du-
bitat propius accedere. Parari ergo omnia
n. Tusculano jubet. Anno U. C. 706. *Ut sit] Man. & Lamb. fac ut sit.*
Etiam infra, si in balneo non est, fac ut sit.
Potest impune fac abesse, vel scribi.

M. T. C. TERENCE SVAE S. P. D.

XXI. **S**I vales, bene est: valeo. Da operam, ut convalescas. Quod opus erit, ut res tempusque postulat, provideas, atque administres: & ad me de omnibus rebus quam sapissime literas mittas. Vale.

M. T. C. TERENCE SVAE S. P. D.

XXII. **S**I vales, bene est: valeo. Nos quotidie tabellarios nostros expectamus: qui si venerint, fortasse erimus certiores quid nobis faciendum sit: faciemusque te statim certiore. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. Kal. Septembr.

M. T.

M. T. C. TERENCE SVAE S. P. D.

XXIII. **S**I vales, bene est: valeo. Redditæ mihi tandem sunt a Cæsare literæ satis liberales: & ipse opinione celerius venturus esse dicitur. Cui utrum obviam procedam, an hic eum expectem, cum constituero, faciam te certiore. Tabellarios mihi velim quam primum remittas. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. D. pridie Idus Sext.

ARG. Se a Cæsare literas satis liberales gario; Cæsar ad me ex Ægypto literas misit, accepisse nuntiat: de quibus in orat. pro Li-
ut essent idem, qui fuissent. Anno U. C. 706.

M. T. C. TERENCE SVAE S. P. D.

XXIV. **S**I vales, bene est: valeo. Nos neque de Cæsaris adventu, neque de literis, quas Philotimus habere dicitur, quidquam adhuc certi habemus. Si quid erit certi, faciam te statim certiore. Valetudinem tuam fac ut cures. Vale. III. Idus Sextiles.

ARG. De Cæsaris ex Ægypto & Asia ad-
ventu se nihil certi habere significat. Anno
U. C. 706. *De literis] Cæsari, Philotimo ad Ci-
ceronem datis. Philotimum Cicero, mutato
mittendi filii consilio, ad Cæsarem miserat.*
Ep. 24. ad Att. lib. xi. Idem.

Adventu] Ex Ægypto. Manu.

V u u 2

EPI-